

ALEXANDRU ȘTEFULESCU ȘI MEDIEVISTICA ROMÂNEASCĂ

Prof. Gheorghe Nichifor

Evul Mediu, considerat de multe ori ca o perioadă care, dacă nu a întrerupt, a încetinit mult ritmul de dezvoltare social-economică a umanității, este văzut astăzi pe plan universal ca o perioadă, care a păstrat valori ale antichității și a pregătit progrese definitorii pentru epoca modernă.

În cazul Istoriei Românilor, perioada medie, care începe cu procesul de formare a poporului român și se încheie în sec. al XVIII-lea, odată cu afirmarea viguroasă a mișcării naționale românești de a-și edifica stațul modern unitar este perioada făuririi statalității românești și a luptei năcurmate de supraviețuire a acesteia.

Medievistica românească a abordat problemele importante ale epocii fie aprofundând, prin studii speciale, fie generalizând cu ajutorul lucrărilor care tratează intervale mai mari de timp. La baza acestora s-au aflat întotdeauna izvoarele istorice, singurele în măsură să reconstituie viața din trecut, să argumenteze convingător fapte și procese istorice.

Din categoria izvoarelor nescrise, cele mai cunoscute sunt cele *arheologice*. De altfel există o adevărată știință, arheologia, care se ocupă cu studierea urmelor vieții materiale, pe care le studiază și interpretează

cu metode și tehnici speciale.

La dezvoltarea arheologiei a contribuit, pentru zona Gorjului, și Alexandru Ștefulescu (1856-1910), istoric și om de cultură gorjean. Activitatea sa în acest domeniu a început înainte de 1890 și a cuprins cu deosebire cercetări vizând perioada stăpânirii romane (castrele de la Porceni, Bumbăști-Jiu, Vârtop, Săcelu, Glodeni, drumul roman spre Ulpia Traiana Sarmizegetusa etc.). În ce privește Evul Mediu dezvoltat a avut în vedere mănăstirile Tismana, Polovragi, Crasna, Strâmba, Vișina, precum și resturile unor case boierești cum ar fi cele ale Buzeștilor și Bengeștilor. În lucrarea „Gorjul istoric și pitoresc” se fac ample referiri la aproape toate bisericile și bisericuțele medievale din vremea sa.

Izvoarele scrise constituie principala sursă de informare pentru istoricii epocii medievale. Ele aparțin unor categorii foarte variate și pot fi clasificate atât după conținutul lor, cât și după materialele pe care sunt scrise.

Izvoarele epigrafice se prezintă sub forma inscripțiilor. Ni s-au păstrat asemenea mărturii scrise pe materiale diferite: piatră, cărămidă, tencuială, lemn (construcții sau obiecte), ceramică, metal precum și brodate pe textile. Ele contribuie la datare sau oferă știri interesante de natură social-politică și culturală.

Privitor la Alexandru Ștefulescu, el este primul istoric care descifrează numeroase inscripții și pisanii din Gorj, cu deosebire de pe mormintele religioase. Informațiile pe care ni le oferă se regăsesc și în lucrările de avangardă ce abordează problematica inscripțiilor medievale, publicate în țara noastră de-a lungul anilor.

Izvoarele numismatice, ca și cele arheologice, au o importanță mai mare pentru istoria feudalismului timpuriu, întrucât depozitele monetare ne informează asupra curentelor de schimburi comerciale și, indirect, asupra dezvoltării social-economice, dând și indicații cu privire la unele fenomene politice. Ele își păstrează interesul pentru perioadele următoare, în măsura în care materializează și completează celelalte izvoare scrise.

În 1894, Alexandru Ștefulescu împreună cu Iuliu Moisiș și Vitold Rollă Piekarski întemeiază Muzeul Gorjului. Între alte piese personale donate s-au aflat și monede care au circulat de-a lungul timpului pe teritoriul județului Gorj. În această direcție istoricul gorjean a fost încurajat, în chip constant și strălucit, de secretarul Academiei Române, nimeni altul decât eminentul savant și om politic D. A. Sturza. Pasionat colecționar de materiale numismatice, acesta a publicat studii fundamentale cu privire la circulația monetară în Țara Românească și Moldova. În revista „Jiul”, Al. Ștefulescu publica în 1859 studiul „Numismatica muzeului gorjean”.

Izvoarele sigilografice și heraldice se referă cu predilecție la sigilii (peceți), folosite pentru a garanta autenticitatea actelor. Ele servesc ca bază documentară atât prin reprezentările (efigiile) pe care le poartă (piese de costum, armament, simboluri etc.), cât și prin legenda ce însoțește efigia, care cuprinde de multe ori știri de istorie politică sau organizare administrativă, netransmise de alte izvoare.

Sigiliile poartă, în unele situații, reprezentări heraldice, steme sau blazoane, fie aparținând persoanelor fizice, fie unor instituții. Ele figurează și pe clădiri,obile sau felurite obiecte, putând servi la operațiuni de datare sau identificare, la stabilirea de filiațiuni sau la clarificarea unor probleme politice.

Fără a avea o pregătire specială în acest sens, Al. Ștefulescu a abordat în lucrările sale această problemă. De exemplu, are explicații detaliate asupra stemei Gorjului de odinioară, iar multe din documentele publicate poartă și descrierea pecetilor care le însoțesc.

Izvoarele documentare sunt acte de diferite categorii, care urmăresc activitatea practică a instituțiilor și particularilor, care urmăresc satisfacerea unor interese imediate. După locul 10 de emisiune, înăuntrul sau în afara hotarelor, se clasifică în interne și externe.

Documentele constituie principala bază de informație a medievistului, facilitând elucidarea problemelor esențiale ale epocii, formarea proprietății feudale, imunități marelui domeniu, formele rentei

feudale, obligațiile față de domnie, producția meșteșugărească, schimbul de mărfuri, relațiile cu alte state, receptarea acțiunilor românești peste hotare, etc.

Adunarea acestor documente în colecții a început în epoca luminismului cu Samuil Micu și Gheorghe Șincai, impunându-se ca program sistematic odată cu afirmarea romantismului în istoriografie. N. Bălcescu, August Treboniu Laurian, G. Barițiu, M. Kogălniceanu, Al. Odobescu, Gr. Tocilescu, B. P. Hașdeu au desfășurat o bogată activitate în vederea creșterii patrimoniului documentar al istoriei naționale.

Curentul pozitivist în istorie, care a dat naștere „școlii critice”, în exploatarea informației documentare, a cultivat disciplinele auxiliare ale istoriei și a impus rigoarea științifică în publicarea izvoarelor. A D. Xenopol, N. Iorga, D. Onciul, I. Bogdan, C. Giurescu, D. A. Sturza, N. Densușianu ș.a. au pus bazele Corpusului național de izvoare.

În această direcție Al. Ștefulescu poate fi considerat unul dintre cei mai de seamă culegători de documente ai istoriei locale, pe care îndrăznim să-l situăm din punct de vedere al concepției undeva între reprezentanții romantismului și pozitivismului istoric. Practic oricine se încumetă să scrie despre Gorj sau despre Oltenia nu poate face abstracție de cărțile sale.

A început prin a insera documente în revista „Jiul”, publicație apărută la Târgu-Jiu, în 1894, din inițiativa sa. În paginile acesteia a reprodus concomitent și hrisoave medievale, diate, foi de zestre, scrisori, tot felul de acte particulare, reușind să stârnească interesul și considerația pentru asemenea documente și să câștige încrederea posesorilor. În 1906 avea la dispoziție importanta cifră de 2000 de piese, dintre care opt din secolul al XV-lea.

Îl situăm oarecum în apropierea romanticilor, pentru că din dorința de a înviora ariditatea analizei științifice, specifică în mare parte „școlii critice”, face apel la mijloace aparținând literaturii. El încadrează narativ documentul studiat, imaginând întâmplări din perioada emiterii lui, cu personaje de epocă, cu obiceiuri și practici de atunci. De exemplu, pentru

a comenta „Un document slav ic inedit privitor la istoria județului Gorj”, un act de întărire a proprietății dat de Matei Basarab lui Udrea, postelnic la Bibești - Gorj, Ștefulescu încheagă o povestire în care evocă atmosfera de la curtea boierească și de la un divan de judecată, cu amănunte privind vestimentația, arhitectura clădirilor, obiceiuri etc.

Este prezent cu documente și în alte publicații din Gorj („Șezătoarea săteanului”, „Amicul poporului”) dar și din București („Noua Revistă Română”).

Indiscutabil, cartea de căpătâi a lui Alexandru Ștefulescu, în direcția publicării acestei categorii de izvoare, este „Documente slavo-române relative la Gorj (1406-1665)”, apărută în 1908. Lucrarea cuprinde o prefață, bibliografie, documente în limbile slavă (cu traducere) și română, scurte biografii ale domnitorilor din cancelariile cărora provin actele și un util indice alfabetic. A fost bine primită de specialiștii timpului, mai târziu cea mai mare parte a documentelor fiind preluate de cele două prestigioase colecții, „DIR” și „DRH”.

Și celelalte lucrări ale sale fac apel la această categorie de izvoare, lucru remarcat și relevat de N. Iorga, marele savant aflându-se în relații de prețuire și prietenie cu istoricul gorjean.

Izvoarele juridice, reflectă raporturile juridica din sânul societății medievale precum și alte probleme de drept. Până prin secolul al XV-lea ele erau cuprinse în „obiceiul pământului”, dreptul nescris, recunoscut și aplicat de români, pentru ca ulterior să se utilizeze texte juridice din literatura bizantină de profil.

Fără a avea pretenția de a le clasifica în această categorie de izvoare, precizăm că în „Gorjul istoric și pitoresc”, dar și în alte lucrări, Al. Ștefulescu a avut în vedere documente care relevă fenomene și practici juridice mai puțin cunoscute cum ar fi: adopțiunea fraternă pe moșie, protimisul, excluderea fetelor de la moștenirea moșiei, martorii cu trăiști de pământ, carte de blestem, pământ în cârcă, brazdă pe cap, responsabilitatea rudelor pentru faptele membrilor familiei etc.

Izvoarele didactico-științifice se referă la acele scrieri rezultate

din procesul de învățământ sau în legătură cu el. Intră în această categorie manuale și alte lucrări didactice (unele având interesante mențiuni olografe), cataloage, programe școlare, registre matricole, procese verbale de inspecție etc. chiar dacă nu se referă la epoca medievală se poate aprecia că în urma instituțiilor, directorului și revizorului școlar Al. Ștefulescu au rămas o sumedenie de asemenea izvoare. Plecând de la „Geografia Gorjului”, manualul realizat la începutul carierei sale, până la zecile de materiale cu observații, aprecieri, caracterizări, el oferă cercetătorului imaginea învățământului (și nu numai !) din acest colț de țară. Are de asemenea referiri și probe cu izvoare pentru învățământul medieval din Gorj, cu deosebire la Tismana.

Izvoarele etnografice și folclorice reprezintă o categorie specială, referindu-se la tot ce se păstrează încă viu din trecut în viața și creația poporului. Studiile de etnografie și folclor dezvăluie persistența unor foarte vechi elemente în modul de viață, costume, locuințe, obiceiuri, tradiții, basme, poezie, muzică etc. Inițiate încă de la mijlocul secolului al XIX-lea de reprezentanții generației pașoptiste, cercetările de folclor au condus la adunarea și fixarea în scris a unui consistent material. Ștefulescu a acționat remarcabil și în această direcție, dovadă lucrările sale monografice, unde se pot vedea capitole speciale referitoare la obiceiuri, costume, credințe. I-a îndemnat, de asemenea, cu orice prilej, pe colaboratorii săi să se preocupe în zonele gorjene cercetate de obiceiuri și datini. Generația actuală de istorici are datoria de a continua, cu mijloacele și achizițiile interpretative ale vremurilor de azi, opera ilustrată cu atâta autoritate de cei care au trudit pentru dezvoltarea medievisticii românești. Între ei și Al. Ștefulescu, cel care a pus solide temelii acestei discipline, prin originalele și laborioasele sale cercetări.